

MEKLĒJUMI UN ATRADUMI: DIGITĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA FORUMS

Signe Raudive

22. un 23. maijā Latvijas Nacionālās bibliotēkas Konferenču centrā jau trīsdesmito reizi notika Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta (LU LFMI) konference “Meklējumi un atradumi”. Šīs konferences tematiskā ievirze bija “Digitālā kultūras mantojuma forums”. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts kopš 1993. gada veido un izstrādā digitālos resursus (sākotnēji literatūras vēsturē un folklorā, arī citās pētnieciskajās nozarēs). Gadskārtējā konferencē “Meklējumi un atradumi” šogad pievērsās tieši digitālā mantojuma saturā, pieejamības un problēmu aplūkojumam. Divās aizraujošās un informācijas piesātinātās dienās dažādu jomu pārstāvji stāstīja par digitālajiem kultūras resursiem, to pielietojumu kultūrvēstures pētniecībā, par sabiedrības iesaistīšanos resursu papildināšanā, tika aplūkotas ar kultūras mantojuma digitalizāciju saistītas problēmas.

Konferences pirmajā sekcijā “Sabiedrība un kultūras mantojums digitālā vidē” klausītāji tika iepazīstināti ar veiksmīgiem pieredzes stāstiem par sabiedrības iesaisti un līdzdalību dažādu virtuālo kultūras resursu veidošanā un attīstībā. LU LFMI vadošā pētniece, Digitālo humanitāro zinātņu grupas vadītāja Sanita Reinšone vēstīja par sabiedrības iesaisti digitālā kultūras mantojuma radīšanā, savukārt Ainars Brūvelis, LU LFMI IT attīstības konsultants un enciklopēdijas *nekropole.info* izstrādātājs, — vēstīja par sabiedrības līdzdalības nozīmi virtuālo kultūras resursu veidošanā. Par pirmo Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) veidoto digitālo kolekciju

“Zudusi Latvija” stāstīja LNB Digitālās bibliotēkas vadītājs Artūrs Žogla ziņojumā “Latvijas Nacionālās bibliotēkas veidotie interaktīvie digitālie resursi”. 2011. gadā publikotā kultūrvēsturiski nozīmīgu vietu un objektu attēlu datubāze bija pirmā LNB digitālā kolekcija, kas piedāvāja lietotājiem attēlus komentēt, pievienot attēlā redzamo objektu atrašanās vietu kartē, kā arī augšupielādēt jaunu saturu. LU Latviešu valodas institūta pētniece Sanda Rapa informēja par kopā ar LU Matemātikas un informātikas institūtu izstrādāto Tautas vietvārdu datubāzi www.vietvardi.lv. No 2017. gada aprīļa līdz oktobrim ar UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas atbalstu notikušajā sabiedrības iesaistes akcijā — Vietvārdu talkā — kopumā tika savākts vairāk nekā 5000 vietvārdu. Kā šajā, tā iepriekšējos ziņojumos pārliecinājāmies par sabiedrības spēju un vēlmi iesaistīties savu zināšanu un atmiņas tālāknoodošanā. Sabiedrības iesaistes akcijas palīdzējušas pētniekiem īsā laika periodā iegūt un paplašināt savas kolekcijas, ļaujot sasniegt mērķus ātrāk, nekā strādājot vienatnē, vienlaikus piedāvājot iespēju lietotājiem mijiedarboties, pētīt un izprast kultūrvēsturiskās liecības.

Sekcijas noslēgumā Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Muzejpedagoģijas un izstāžu departamenta vadītāja Astrīda Burbicka un muzejpedagoģe Ilze Miķelsone iepazīstināja ar virtuālo projektu izstādes “Latvijas gadsimts” ietvaros — virtuālo Gadsimta albumu. Izstādi, kas apskatāma Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, veidojuši 68 Latvijas muzeji, tajā atspoguļota Latvijas vēsture pēdējos

simt gados, izceļot katram laika posmam raksturīgās vērtības, aktualitātes, personības un norises. “Latvijas gadsimts” rosina ikvienu pētīt savas ģimenes un dzimtas vēsturi un saistīt to ar izstādē atspoguļotajām norisēm, ļaujot labāk izprast valsts vēsturi.

Konferences otrā sekcija tika veltīta digitālajai komunikācijai kultūras procesā un pētniecībā. Latvijas Kultūras akadēmijas (LKA) profesore Rūta Muktupāvela iepazīstināja ar mūsdienu studentu veidotajiem interneta mēmiem. Par prezentācijas vizuālā materiāla pamatbāzi izmantojot LKA studējošo 2017./18. akadēmiskajā gadā veidotos interneta mēmus, referente raksturoja tos kā mūsdienu folkloras žanru. Ziņojumā tika īpaši akcentēti mēmiem piemītošā sociokultūras nosacītība, — tie tiek veidoti, uztverti un interpretēti, tikai izprotot un lietojot noteiktus kultūras kodus, balstīti vērtībās, zināšanās un pieredzē, ko atzīst un kas vieno noteiktu grupu vai kopienas. Analīzes rezultātā noskaidrojās, ka studentu veidoto mēmu funkcija ir ne tikai iezīmēt studentu dzīves veida īpatnības, radīt emocijas un izklaidēt, bet arī kritizēt un nivelēt spriedzi, ko raisa akadēmiskajai videi raksturīgā hierarhiskā komunikācija, zināšanu ieguvei nepieciešamā pašdisciplīna, dzīvošanai bieži vien nepietiekamie finanšu resursi u.c. aspekti.

LU LFMI pētnieks Guntis Pakalns savā ziņojumā “Digitāla latviešu pasaku pētniecība — iespējas un cerības” raksturoja pašreizējo situāciju pasaku digitālajā pētniecībā, uzsverot nepieciešamību gan 1977. gadā iznākušo “Latviešu pasaku tipu rādītāju”, gan plašāko pasaku apkopojumu — Pētera Šmita “Latviešu pasakas un teikas” (1925–1937) digitalizēt un sasaistīt ar esošajām folkloras datubāzēm, papildinot ar tulkojumu vāciski un digitalizētiem manuskriptiem ar sastādītāja labojumiem, kas sniegtu jaunas iespējas salīdzinošai pasaku pētniecībai. LU LFMI pētniece Edīte Tišheizere un zinātniskā asistente Dita Jonīte iepazīstināja ar digitālā laikmeta ienākšanu teātra iestudējumos, kā

arī rosināja veidot vienotu teātra datu platformu. Jautājumam par konkrētas nozares vienota datu resursa izveidi pievērsās arī LU LFMI pētniece Inese Žune ziņojumā “Mūzikas leksikona tapšanas vēsture un tā digitālā pārveide — “personas Latvijas mūzikā”. Sekcijas nobeigumā klausītāji tika iepazīstināti ar divām LU LFMI rīkotām sekmīgām sabiedrības iesaistes formām. Pētniece Uņa Smilgaine un zinātniskā asistente Elvīra Žvarte vēstīja par Latviešu folkloras krātuves digitālā arhīva *garamantas.lv* jau vairākus gadus ilgušo rosinošo sadarbību ar interesentiem visā Latvijā, dodoties izbraukuma semināros un iepazīstinot plašāku sabiedrību ar iespēju atšifrēt folkloras manuskriptus. Savukārt pētniece Madara Eversone un zinātniskā asistente Signe Raudive informēja par LU LFMI Literatūras nodaļas organizēto pirmo sabiedrības iesaistes akciju “Skandē Veidenbaumu” no 2017. gada septembra līdz decembrim, kuras laikā interesentiem bija iespēja ieskaņot jebkuru Eduarda Veidenbauma dzejoli Latvijas Nacionālajā bibliotēkā gan īpašā audioierakstu kabīnē, gan ierakstīt dzejoli no sava datora vai mobilās ierīces un augšupielādēt akcijas vietnē *lasi.literatura.lv*.

Ar ģeomarkēšanas daudzveidīgajām pētniecības iespējām dzīvesstāstu, folkloras tradīciju un literārā mantojuma izziņāšanā konferences apmeklētāji tika iepazīstināti konferences trešajā sekcijā “Ģeokartējot cilvēku un tā mākslu”. Par pusceļa iespajdiem kultūrtekstu un tradīciju kartēšanā vēstīja LU LFMI pētnieks Sandis Laime, savukārt par ģeotelpiskās informācijas kartēšanu trimdas latviešu dzīvesstāstos — pētniece Ieva Garda-Rozenberga. LU LFMI vadošā pētniece Anita Rožkalne iepazīstināja ar “Datu bāzē LITERĀTI” rodamajām ziņām par vairāk nekā 2000 latviešu literatūras darbinieku saistību ar konkrētām valstīm. Aptuveni 1200 rakstnieki, dzejnieki, tulkotāji, literatūrzinātnieki, kritiķi, bibliogrāfi u. c. latviešu literatūras attīstības gaitā līdz 2003. gadam bijuši 66 valstīs, kur uzturējušies nevis ceļojumos,

bet ilgāku vai īsāku laiku kā dzīvesvietā, mācību vai darba vietā. Šo valstu vidū ir Krievija un PSRS, Vācija, ASV, Igaunija, Zviedrija, Austrālija, Francija u. c. Referente savā ziņojumā vērsa uzmanību, ka literāru darbu kartēšana ļauj atklāt cilvēka ģeogrāfijas aspektus, kam pievienojas mentālā ģeogrāfija, kurā atklājas iztēles radīti priekšstati par realitātē neiepazītām vietām.

LU LFMI zinātniskais asistents Artis Ostups savā ziņojumā aplūkoja amerikāņu literatūras pētnieces un programmētājas Bārbaras L. Huī izstrādāto vācu rakstnieka V. G. Zēbalda romāna "Saturna gredzeni" kartējumu. Savukārt LU LFMI vadošie pētnieki Pauls Daija un Benedikts Kalnačs akadēmiskā ziņojumā aplūkoja literārās ģeogrāfijas un literārās kartēšanas nozīmi un piedāvātās atziņas literatūras izpētē. Abu pētnieku no 1900. līdz 1914. gadam tapušo latviešu romānu kartēšanas projekts, tāpat kā Sanda Laimes un Ieva Gardas-Rozenbergas pētījumi, tiek izstrādāti ERAF projektā "Stiprinot zināšanu sabiedrību", kura noslēgums gaidāms 2019. gadā. Projekta ietvaros plānots radīt virtuālu līdzdalības un pētniecības laboratoriju — digitālo humanitāro zinātņu pētniecības virtuālo vidi, kas līdzās akadēmiskiem pētījumiem digitālajās humanitārajās zinātnēs jaunu zināšanu radīšanā ļauj iesaistīt sabiedrību, piedāvājot daudzveidīgas līdzdarbošanās iespējas.¹

Konferences pirmo darba dienu noslēdza sekcija, kas bija veltīta arhīviem digitālajā vidē. Latvijas Nacionālā arhīva Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta arhīva eksperts Svjatoslavs Matvejevs iepazīstināja ar Dokumentu preventīvās saglabāšanas departamenta ieguldījumu kultūras mantojuma saglabāšanā un pieejamībā. Ik gadu tiek digitalizēti aptuveni vienpadsmit tūkstoši glabājamo vienību: pergamenta dokumenti, dažāda formāta iesējumi, lielformāta kartes, muižu plāni, pasas, kinofilmu plakāti, fotogrāfijas, kartotēkas, mikrofilmas un citi, kas kopā veido vidēji ap vienu miljonu digitālo

attēlu. Par Latvijas Nacionālā arhīva kinodokumentu digitalizācijas gaitu informēja LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante. ERAF projekta "Kultūras mantojuma satura digitalizācija" pirmajā kārtā 2018. gadā tika uzsākta arhīva kinodokumentu digitalizācija. Kopumā projektā digitalizēs 38 420 kinodokumentu minūtes jeb 3681 filmu nosaukumu, pirmo reizi tik lielam apjomam arhīva kinodokumentu veidojot kvalitatīvas, mūsu laikam un prasībām atbilstošas digitālās kopijas, kas nodrošinās kinodokumentu saglabāšanu un pieejamību. Arhīva nākotnes iecerēs ir izveidot Kinodokumentu digitalizācijas centru, kas būtu kompetenču centrs visām kultūras mantojuma institūcijām, kuras glabā kinodokumentus.

LNA Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Elektronisko dokumentu nodaļas galvenais arhivists Ēriks Vēmanis savā ziņojumā informēja par skaņas kolekciju digitalizāciju, pēdējo gadu laikā lielākoties digitalizētas trimdas latviešu personīgās un trimdas latviešu organizāciju skaņas dokumentu kolekcijas. Sekciju noslēdza LU Akadēmiskās bibliotēkas Mišņa bibliotēkas vadītājas Guntas Jaunmuktānes ziņojums par dzejnieku Astrīdes Ivaskas un Ivara Ivaska digitālo arhīvu. 2016. gadā LU Akadēmiskā bibliotēka no Astrīdes Ivaskas mantiniekiem kā dāvinājumu saņēma Astrīdes un Ivara Ivasku apjomīgo bibliotēku un ļoti bagātu un daudzpusīgu arhīvu. Lai nodrošinātu unikālā, starptautiski nozīmīgā arhīva pieejamību plašam lietotāju, interesentu un pētnieku lokam, 2016. un 2017. gadā LU Akadēmiskajā bibliotēkā tika īstenota Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstītā projekta "Dzejnieku Astrīdes Ivaskas un Ivara Ivaska arhīva digitalizācija" pirmā un otrā kārtā, digitalizējot 5539 arhīva datnes.

Pasākuma otrajā dienā, 23. maijā, kultūras mantojuma, izglītības iestādes un zinātniskās institūcijas bija aicinātas prezentēt to izstrādātās kultūras datu platformas. Kultūras informācijas sistēmu centra projektu

koordinatore Una Balode informēja par Nacionālā muzeju krājuma kopkataloga krājumu. LU LFMI zinātniskā asistente Elīna Gailīte vēstīja par LU LFMI Latviešu folkloras krātuves digitālā arhīva *garamantas.lv* pieredzi kultūras mantojuma saglabāšanā, savukārt vadošā pētniece Eva Eglāja-Kristone iepazīstināja ar publiski pieejamā literatūras nozares vortāla *literatura.lv* datubāzes meklēšanas iespējām kopš šī gada sākuma.

Latvijas Dejas informācijas centra (LDIC) vadītāja Inta Balode informēja par 2017. gadā izveidotā centra mērķi vienota Latvijas dejas arhīva veidošanā, uzturēšanā un aktualizēšanā. LU LFMI zinātniskā asistente un portāla *kroders.lv* redaktore Ieva Rodiņa atgādināja par vietnes daudzfunkcionālo pieeju teātra kritikas un teātra aktuālo procesu fiksēšanā.

Par 2006. gadā radīto Rakstniecības un mūzikas muzeja elektroniskā krājuma priekšmetu uzskaites sistēmu MUPUS vēstīja tā administratore Jolanta Neimane. Šobrīd MUPUSā ir informācija par 3623 pamat kolekcijām, 3636 saistītajām kolekcijām, 492 053 muzeja priekšmetiem, tiem ir pievienoti 45 902 attēli vai cita formāta datnes. Klātesošo auditorijas vaicāta par plāniem šo sistēmu kādreiz padarīt brīvpieejamu, Jolanta Neimane atzina, ka ar pašreizējām iespējām tas pagaidām nav veicams, vienlaikus atgādinādama par sistēmas pieejamību muzeja lasītavā jebkuram muzeja apmeklētājam.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva Dokumentu izmantošanas nodaļas vadītāja Linda Pleša informēja par jauno multimedijālo interneta vietni "Redzi, dzirdi Latvijū!" (*redzidzirdilatviju.lv*), kura sniedz iespēju attālināti meklēt un iepazīties ar informāciju no Arhīva datubāzēm par uzkrātajiem audiovizuālajiem dokumentiem un fotodokumentiem no 19. gadsimta 50. gadiem līdz mūsdienām. Vietnē jebkuram ir iespējams noskatīties Arhīvā uzkrāto kinohroniku un dokumentālo filmējumu video un iepazīties ar fotogrāfijām,

kam nav noteikti pieejamības ierobežojumi. No 2018. gada jūnija interesentiem pieejama arī sadaļa "Skaņas ieraksti".

LU Akadēmiskās bibliotēkas digitalizācijas projektu vadītājs Valdis Mazulis klātesošos iepazīstināja ar periodikas krājuma sagatavošanas gaitu digitalizācijai, savukārt Latvijas Nacionālās bibliotēkas Krājuma veidošanas nodaļas pārstāve Dace Ūdre vēstīja par nacionālo digitāli radīto krājumu LNB, vienoto meklētāju *Indb.lv*, meklēšanas un informācijas piegādes sistēmu "Primo" un Valsts nozīmes bibliotēku elektronisko kopkatalogu.

Ar jaunu Latvijas Nacionālās bibliotēkas veidotu digitālu tekstu anotēšanas rīku iepazīstināja LNB sistēmbibliotekāre Anita Rašmane. Digitālu tekstu anotēšanas rīks ir paredzēts tekstu anotēšanai (piezīmju vai izcēlumu veidošanas process tekstā un šī procesa rezultāts — pasvītrojumi, komentāri, zemsvītras piezīmes, norādes un saites), ļaujot veidot parastas, strukturālas vai saliktas anotācijas, kuras ir saistītas ar ierakstu entīšu datubāzē. Ieraksts entīšu datubāzē satur entītes nosaukuma normālformas un saites uz ārējiem avotiem. Programmatūras prototips tika izstrādāts Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Datorzinību centra pētījuma "Tekstveida datu semantiskā anotēšana tīmekļa vidē saistītu datu kopu pielietojuma gadījumā" ietvaros. Pagaidām rīks vēl tiek testēts.

Turpinājumā LNB semantisko tehnoloģiju eksperts Uldis Bojārs iepazīstināja ar kultūras mantojuma portālu "Rainis un Aspazija". Digitālā kultūras mantojuma foruma ziņojumu daļu noslēdza Sabiedrisko mediju biedrības pārstāvis Verners Bokums, informējot par Liepājas nemateriālā kultūrvēsturiskā mantojuma veidošanu un pielietošanu izglītībā, veidams Liepājas daudzveidīgās radošās dzīves filmēšanu un videoierakstu saglabāšanu.

Konferences nobeigumā notika diskusija "Kultūras mantojuma pieejamības tīmeklī ietekme uz kultūras patēriņu un dzīves

kvalitāti", kurā eksperti — Kultūras ministrijas valsts sekretāra vietnieks un fonda "European" valdes loceklis Uldis Zariņš, sociālantrpologe Elīna Ozoliņa, Latvijas Kultūras akadēmijas profesore Anda Laķe, Rīgas Stradiņa Universitātes Komunikācijas fakultātes asociētā profesore Ilva Skulte un diskusijas vadītāja Baiba Moļņika, UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas ģenerālsekretāre, — apsprieda sabiedrības pieprasījumu pēc kultūras satura pieejamības tīmeklī, kultūras mantojuma pārtēriņu tiešsaistē, domājot par nākotnes mērķiem kultūras satura digitalizācijā un digitālo kultūras pakalpojumu izveidē.

LU LFMI organizētās starpnozaru konferences "Digitālā kultūras mantojuma forums" referātu un diskusiju platformas mērķis bija demonstrēt labās prakses piemērus sadarbībai ar valsts un pašvaldību kultūras institūcijām digitālo kultūras resursu integrēšanā, kā arī veidot strukturētas diskusijas par plašāku sabiedrības iesaisti datubāzu pilnveidošanā. Ne mazāk svarīga bija iespēja diskusiju platformā sastapties ar digitālā kultūras mantojuma jomā strādājošiem citu institūciju pārstāvjiem, veidot viedokļu apmaiņu par plašajām un vēl neizmantotajām iespējām kultūras mantojuma digitalizēšanas jomā. Konference raisīja plašu interesentu uzmanību, tika apmeklēta un vērtēta arī tiešraidē Latvijas Universitātes video tiešraīžu kanālā (ieraksts pieejams: <https://www.youtube.com/user/universitate.lv>). Žurnālists Māris Zanders, apcerot "vienkāršā cilvēka" un zinātnes dialoga iespējamību, atzīmēja, ka sabiedrības iesaistes akcijas un ilgtermiņa projekti, piemēram, "Zudusi Latvija" (LNB), virtuālais "Gadsimta albums" (LNVM), "garamantas.lv" un akcija "Skandē Veidenbaumu" (LU LFMI), u.c., var, patētiski izsakoties, kļūt par satikšanās punktiem cilvēkiem ārpus šaura speciālistu loka, piedāvājot līdzdarboties zinātnisko pētījumu bāzes veidošanā.² Digitalizācija sniedz iespēju cilvēkiem piekļūt šiem kultūras artefaktiem. Vienlaikus, kā konferences diskusijā atzīmēja arī Latvijas Kultūras akadēmijas profesore

A. Laķe, jāapzinās, ka kultūras patērētāju loks mākslīgi nepieaug un plašu un daudzveidīgu kultūras resursu paralēla veidošana vairākās institūcijās saskalda jau tā nelielo sabiedrības daļu, kas kā kultūras radītāji pilnvertīgi varētu nodoties šo rīku izmantošanai, izpētei un papildināšanai. Savā ziņā vēl neatbildēts jautājums ir gan par to, kas vispār ir digitalizācija, gan par tās mērķiem un jēgpilnu virzību uz zināšanu sabiedrības veidošanu, apzinoties arī digitālās un digitalizētās kultūras sociālo ietekmi uz sabiedrību.

Forums veiksmīgi saveda kopā digitālo humanitāro zinātņu jomu pārstāvjus, rīkus un resursus izstrādājošās kultūras mantojuma institūcijas un sabiedrību, apkopojot informāciju par būtiskākajām norisēm digitalizācijas jomā šobrīd. Tomēr paškritiskākam skatījumam uz diskusijā pieteikto problemātiku būtu nepieciešams arī sekmīgs turpinājums — regulāras tikšanās, ievirzītas, mērķtiecīgas diskusijas. Ceram, ka Forums kalpos par impulsu šādu pasākumu norisei arī turpmāk.

Konferences norisi atbalstīja Valsts Kultūrkapitāla fonds, Latvijas Nacionālā bibliotēka, UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, kā arī projekts "Stiprinot zināšanu sabiedrību: starpdisciplināras pieejas sabiedrības iesaistei digitālā kultūras mantojuma radīšanā" (ERAF) un Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta apakšprogramma 05.04.00 "Krišjāņa Barona Dainu skapis". Par informatīvo atbalstu gādāja Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija.

Avoti

- ¹ Vairāk informācijas tiešsaistē LU LFMI mājaslapā <http://lulfmi.lv/stiprinot-zinasanu-sabiedribu>.
- ² Māris Zanders. Iespaidīgi skanoši forumi un to "sausais atlikums". Satori.lv, 10.06.2018. Tiešsaiste. Pieejams: <http://www.satori.lv/article/iespaidigi-skanosi-forumi-un-sausais-atlikums> (sk. 12.06.2018).